

การจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลลิเล็ด อำเภอพุนพิน
และองค์การบริหารส่วนตำบลคลองฉนาก อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

PREPARATION OF THE SUSTAINABLE HOUSING DEVELOPMENT MASTER PLAN
WITH THE COMMUNITY PARTICIPATION IN THE AREA OF LEELED SUBDISTRICT
ADMINISTRATIVE ORGANIZATION, PHUNPHIN DISTRICT AND KHLONG CHANAK
SUBDISTRICT ADMINISTRATIVE ORGANIZATION, MUANG DISTRICT,
SURAT THANI PROVINCE

นรา พงษ์พานิช

Nara Phongphanich

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

Faculty of Humanities and Social Sciences, Surat Thani Rajabhat University

Received: December 26, 2021 / Revised: April 12, 2022 / Accepted: April 21, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาศักยภาพกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนที่มีปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย 2) ศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ศักยภาพ ความต้องการด้านที่อยู่อาศัย 3) ออกแบบและจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัย 4) ผลักดัน ติดตาม และทบทวน 5) สรุปผลและถอดบทเรียน ผ่านการมีส่วนร่วมกับชุมชนเป้าหมายและภาคีที่เกี่ยวข้องคือ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมเจ้าท่า กรมป่าไม้ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้วยกระบวนการศึกษา สํารวจ วิเคราะห์พื้นที่ การออกแบบและจัดทำแผนแม่บท พร้อมทั้งผลักดัน ติดตาม ตรวจสอบ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้วยการใช้เครื่องมือวิจัย แผนที่เดินดิน ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และการวิเคราะห์แบบการจำแนกชนิดข้อมูล การวิเคราะห์เปรียบเทียบเหตุการณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร กลุ่มเป้าหมายคือ ตัวแทนกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมาย ที่สามารถให้ข้อมูลได้อย่างเพียงพอ และตรงกับประเด็นจนได้ข้อมูลครบถ้วนอิมตัว ด้วยวิธีการเลือกแบบโควตาชุมชนละ 20 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 80 คน ผลการวิจัยสามารถพัฒนาศักยภาพกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและเชื่อมโยงภาคีที่เกี่ยวข้อง ระบุประเด็นสำคัญด้านความต้องการเข้าถึงแหล่งทุนและสินเชื่อเพื่อยุอาศัย ด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภค ภายใต้แผนแม่บท จำนวน 5 แผนงาน และ 12 โครงการ

คำสำคัญ: แผนแม่บท การพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรปกครองส่วนตำบลลิเล็ด องค์กรปกครองส่วนตำบลคลองฉนาก

Abstract

This research aims (1) to develop the potential of the stakeholder groups who are people in communities with housing problems; (2) to study and analyze problems, potential, needs and housing development plans in all dimensions of the community through participation; (3) to design and formulate an engaging sustainable housing development master plan with stakeholder groups of the target communities; (4) to push, monitor and verify the sustainable housing development master plan with participation with stakeholders of the target communities; and (5) to summarize and draw on lessons learned from the Sustainable Housing Development Master Plan with participation from stakeholders of the target communities and related parties consisting of Community Organization Development Institute, Department of Marine and Coastal Resources, Marine Department, Forest Department, and Local Government Organizations. This research is a participatory action research using research tools consisting of geo-social mapping, community calendar, community history, and an in-depth interview with data classification analysis, comparative analysis of events, and document data analysis. The target group is representatives of the target communities' stakeholder groups who are able to provide sufficient and relevant information to the study subjects by quota-selection method of 20 people per community, totaling 80 people. The results can develop the potential of stakeholder groups and connect relevant parties. In particular, the development plan addresses key issues of access to housing capital and credit, and infrastructure and infrastructure development under 5 plans and 12 projects.

Keywords: Master Plan, Sustainable Housing Development, Community Participation, Leeled Subdistrict Administrative Organization, Khlong Chanak Subdistrict Administrative Organization

บทนำ

จากเป้าหมายของ “แผนปฏิบัติการขับเคลื่อนนโยบายและแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับจังหวัด สุราษฎร์ธานี” (พ.ศ. 2562) และ “แผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะ 20 ปี” (พ.ศ. 2560-2579) ที่สอดคล้องกับ “ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะ 20 ปี” (พ.ศ. 2560-2579) และ “ยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี” (พ.ศ. 2560-2579) ภายใต้วิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศไทยไปสู่ “ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน และเป็นประเทศพัฒนาแล้ว” เพื่อมุ่งพัฒนาด้านที่อยู่อาศัยในทุกมิติทั้งในด้านกายภาพ-สิ่งแวดล้อม สังคม-วัฒนธรรม และนโยบาย-เศรษฐกิจ ตามบริบทเมือง

และชุมชน ภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นแนวทางการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลลีเล็ด อำเภอพุนพิน และองค์การบริหารส่วนตำบลคลองฉนาก อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในครั้งนี้ (Ministry of Social Development and Human Security, 2017)

องค์การบริหารส่วนตำบลลีเล็ด อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ห่างจากตัวอำเภอพุนพินโดยทางรถยนต์ประมาณ 20 กิโลเมตร ตำบลลีเล็ดมีเนื้อที่ประมาณ 26.6 ตารางกิโลเมตร หรือ 16,661 ไร่

ลักษณะการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลลีเล็ด ซึ่งในด้านประชากรขององค์การบริหารส่วนตำบลลีเล็ด มีจำนวนทั้งสิ้น 3,975 คน แยกเป็นชาย 2,007 คน หญิง 1,968 คน สำหรับสภาพทางเศรษฐกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลลีเล็ดพบว่า ประชากรในตำบลลีเล็ดส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรร้อยละ 97.54 ของประชากรทั้งตำบล และร้อยละ 2.46 ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ค้าขาย และรับราชการหน่วยธุรกิจ ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนลักษณะภูมิประเทศมีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำลำคลองไหลผ่านคือ คลองพุนพิน โดยในฤดูฝนพื้นที่ส่วนใหญ่น้ำท่วมถึงและมีพื้นที่ติดต่อกับทะเลเหมาะสำหรับทำการประมง (Leeled Subdistrict Administrative Organization, 2019)

นอกจากนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลคลองฉนาก อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยพื้นที่ตำบลคลองฉนากห่างจากตัวเมือง สุราษฎร์ธานีประมาณ 8 กิโลเมตร เมื่อเดินทางโดยรถยนต์ และเมื่อเดินทางโดยเรือจะมีระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตรเท่านั้น มีเนื้อที่ประมาณ 21.50 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 13,437.50 ไร่ มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำมีลำคลองล้อมรอบและติดทะเล ทำให้พื้นที่บางส่วนใช้การเดินทางด้วยเรือเพียงอย่างเดียว ในปัจจุบันได้มีการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน สะพาน ไฟฟ้า ประปา ฯลฯ ทำให้มีการเดินทางโดยถนนมากขึ้น เพื่อเพิ่มความสะดวกให้กับราษฎรในพื้นที่ใช้ในการขนส่ง นำสินค้าออกสู่ตลาดมากขึ้น (Khleng Chanak Subdistrict Administrative Organization, 2019)

ด้วยสภาพพื้นที่ของทั้ง 2 องค์การบริหารส่วนตำบลที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำตาปี จึงมีแม่น้ำล้อมรอบเกิดสภาวะการขึ้นลงของน้ำตามอิทธิพลของน้ำทะเล ทำให้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและอนุบาลสัตว์น้ำเป็นแหล่งอาหารของคน และแหล่งประกอบอาชีพประมงที่สำคัญต่อประชาชนในพื้นที่ แต่จากการศึกษาและลงสำรวจภาคสนามเบื้องต้นของทั้งสองพื้นที่

พบว่า มีบางชุมชนที่มีปัญหาด้านที่อยู่อาศัย โดยการบุกรุกพื้นที่ของหน่วยงานราชการหรือการเช่ากรรมสิทธิ์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย ได้แก่ 1) องค์การบริหารส่วนตำบลลีเล็ดพบว่า มีอยู่ชุมชนเดียว คือ “ชุมชนบ้านคลองราง” (Salee, P., personal communication, March 2, 2019) และสำหรับ 2) องค์การบริหารส่วนตำบลคลองฉนาก พบว่า ในพื้นที่ “บ้านสะบ้าย้อย” เป็นพื้นที่ที่มีชุมชนขนาดเล็กหลายชุมชนกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ประมาณ 4 ตารางกิโลเมตร ซึ่งมี 3 ชุมชนในพื้นที่ที่มีปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ได้แก่ “ชุมชนบ้านหาดทรายทอง” “ชุมชนบ้านในเกาะ” และ “ชุมชนนเกาะแรด” (Kerdphol, P., personal communication, March 26, 2019) ทั้งนี้จากปัญหาด้านที่อยู่อาศัยดังกล่าวถือเป็นความไม่มั่นคงที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ สุขภาวะชุมชน คุณภาพชีวิตที่ดี และก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันของคนในชุมชนอีกด้วย ยังพบว่าทั้ง 4 ชุมชนที่กล่าวมาไม่มี “แผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน” จึงทำให้ไร้ทิศทางในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนสังคม ทุนชุมชน ทุนเศรษฐกิจ ไม่สามารถบรรลุตามเป้าหมายของยุทธศาสตร์ฯ หรือแผนแม่บทฯ ดังที่กล่าวมา

ดังนั้นการศึกษาในครั้งนี้จึงมีเป้าหมายสำคัญคือ “คนสุราษฎร์ธานีมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและมีคุณภาพชีวิตที่ดี” ภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัยที่บูรณาการแนวคิด “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” และ “การวางแผนเชิงปฏิบัติการโดยชุมชน” โดยมุ่งเน้นการพัฒนาแผนแม่บทที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนของชุมชนในทุกมิติ และการสร้างความร่วมมือกับภาคีให้เกิดเป็นรูปธรรมภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาศักยภาพกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนเป้าหมายและเชื่อมโยงภาคีที่เกี่ยวข้องมาร่วมแลกเปลี่ยนแนวทางการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน

2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ศักยภาพ ความต้องการ และแผนพัฒนาด้านที่อยู่อาศัยในทุกมิติ ของชุมชนแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ของชุมชนเป้าหมายและภาคีที่เกี่ยวข้อง

3. เพื่อออกแบบและจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมายและภาคีที่เกี่ยวข้อง

4. เพื่อผลักดัน ติดตาม และตรวจสอบตามแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนแบบมีส่วนร่วม กับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมายและ ภาคีที่เกี่ยวข้องให้เกิดเป็นรูปธรรม

5. เพื่อสรุปผลและถอดบทเรียนแผนแม่บท การพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนแบบมีส่วนร่วม กับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมายและภาคี ที่เกี่ยวข้อง

บททวนวรรณกรรม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการ เปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนได้ รับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ เพื่อสร้างความโปร่งใสและ เพิ่มคุณภาพการตัดสินใจของภาครัฐให้ดีขึ้น และยัง เป็นการแสวงหาความรู้เพื่อสร้างความเข้าใจและนำไปปรับปรุงสถานการณ์เฉพาะที่พบ และการกำหนด นโยบายกับการปฏิบัติ (Marshall & Rossman, 2006) ซึ่งสามารถแบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 5 ระดับ (Nophaket, 2011) ดังนี้

1. การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นการมีส่วนร่วม ของประชาชนในระดับต่ำที่สุด เป็นก้าวแรกที่ ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วม เช่น เอกสาร สิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

2. การรับฟังความคิดเห็น ถือเป็นกระบวนการ ที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจของ หน่วยงานภาครัฐ เช่น การรับฟังความคิดเห็น เป็นต้น

3. การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชน

มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หรือร่วมเสนอแนะทาง ที่นำไปสู่การตัดสินใจ เช่น ประชาพิจารณ์ การจัดตั้ง คณะทำงาน เป็นต้น

4. ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทน ภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็นส่วนร่วมกับภาครัฐใน ทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรม ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น การมีฝ่ายประชาชนร่วมเป็น กรรมการ เป็นต้น

5. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ทำให้ บทบาทประชาชนในระดับสูงที่สุด โดยให้ประชาชน เป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็น สาธารณะต่าง ๆ เป็นต้น

สรุปได้ว่าแนวคิดมีส่วนร่วมเป็นหลักการสากล ที่อารยประเทศให้ความสำคัญ และเป็นประเด็น หลักที่สังคมไทยให้ความสนใจ เป็นการเปิดโอกาส ให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคม ได้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาคราชการ ในการกำหนด นโยบายสาธารณะ การตัดสินใจ รวมถึงการตรวจสอบ การใช้อำนาจรัฐในทุกระดับ ที่มุ่งเน้นการสร้างกลไก เชิงพื้นที่ หรือหมายถึงการพัฒนาศักยภาพของคนใน ชุมชนเป้าหมาย ด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้ทาง วิชาการ หรือวิธีการในการดำเนินงานวิจัยอย่างเป็น ระบบ เพื่อให้ชุมชนสามารถดำเนินงานโครงการต่าง ๆ ด้วยตนเอง

การวางแผนเชิงปฏิบัติการโดยชุมชน

ในการวางแผนและผังแม่บทการพัฒนาเป็น ส่วนหนึ่งของการวางแผนผังเมือง อาจอยู่ได้ในหลายรูปแบบ ทั้งในลักษณะของแผนกลยุทธ์ ผังเมืองรวม ผังแม่บท ชุมชน กฎระเบียบและแรงจูงใจ (Konisranukul, 2007; Department of Public Works and Town & Country Planning, 2009) สำหรับการวางแผน เชิงปฏิบัติการโดยชุมชนมาเป็นแนวทางการวางแผน และออกแบบที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และการกำหนดโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ โดย การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นหลัก (Alameda County Public Health Department, 2004; United

Nations Human Settlements Programme, 2007; Phongphanich et al., 2020)

ทั้งนี้กระบวนการวางแผนเชิงปฏิบัติการโดยชุมชน สามารถแบ่งเป็น 10 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างความเข้าใจในบริบทของชุมชน การสังเกตลักษณะทางกายภาพสังคมและเศรษฐกิจ การสำรวจทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่ การระบุปัญหาและความต้องการ การลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการ การจัดทำแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการ การจัดทำแผนดำเนินงาน การจัดทำผังแม่บทชุมชน การกำหนดแผนติดตามและประเมินผล และการดำเนินการติดตามและประเมินผล (Nophaket, 2011)

สรุปได้ว่าการวางแผนเชิงปฏิบัติการโดยชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนเมือง อาจอยู่ได้ในหลายรูปแบบหรือเป็นเครื่องมือในลักษณะของแผนกลยุทธ์ กระบี่เบียง ข้อบังคับต่าง ๆ และการวางแผนพัฒนาชุมชนหรือเมือง โดยให้ความสำคัญกับแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งในมิติด้านกายภาพ-สิ่งแวดล้อม-สังคม-วัฒนธรรม และนโยบาย-เศรษฐกิจ จนพัฒนาไปสู่การวางแผนปฏิบัติการโดยชุมชน ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีประโยชน์เกี่ยวข้องเป็นหัวใจสำคัญในการจัดทำแผนและผังแม่บทการพัฒนา

วิธีการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ดำเนินการระหว่างวันที่ 3 พฤษภาคม 2562 ถึงวันที่ 2 พฤษภาคม 2563 ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนการวิจัย ได้แก่

กิจกรรมการพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยงเป็นการจัดเวทีประชุมแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมาย และเพื่อเชื่อมโยงความร่วมมือกับภาคีที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ระหว่างเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม 2562

กิจกรรมการศึกษาและวิเคราะห์ เป็นการลงสำรวจภาคสนามแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มผู้มีส่วนได้

ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมายและภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในทุกมิติ ระหว่างเดือนสิงหาคมถึงกันยายน 2562

กิจกรรมการจัดทำแผนแม่บทเป็นการจัดเวทีประชุมแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมายและภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการ ระหว่างเดือนตุลาคมถึงธันวาคม 2562

กิจกรรมการผลักดันติดตามและตรวจสอบเป็นการจัดเวทีประชุมแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมายและภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อผลักดันติดตามและตรวจสอบ พร้อมทั้งรับฟังข้อคิดเห็นเพื่อแก้ไขแผนแม่บท ระหว่างเดือนมกราคมถึงเมษายน 2563

กิจกรรมการสรุปผลและถอดบทเรียนเป็นการจัดเวทีประชุมแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมายและภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อสรุปผลและถอดบทเรียนที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าระหว่างเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม 2563 และนำเสนอต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนเพื่อรับการจัดสรรงบประมาณตามข้อเสนอแนะของโครงการวิจัยต่อไป

กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน ได้แก่ “ชุมชนบ้านคลองราง” ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลลิเล็ด อำเภอฟุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และ “ชุมชนบ้านหาดทรายทอง” “ชุมชนบ้านโนนเกาะ” และ “ชุมชนบ้านเกาะแรด” ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลคลองฉนาก อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือ ตัวแทนกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมาย ที่สามารถให้ข้อมูลได้อย่างเพียงพอ และตรงกับประเด็นของการศึกษาจนได้ข้อมูลครบถ้วนอึดตัว ด้วยวิธีการเลือกแบบโควตาชุมชนละ 20 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 80 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ ได้แก่ แผนที่เดินดิน ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน หรือเส้นเวลาชุมชน และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยคณะทำงานได้นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกไปขอรับคำแนะนำปรึกษาจากคณะผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อรับการตรวจและปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือวิจัยดังกล่าวให้ได้ความเที่ยงตรงในเชิงเนื้อหาและความเชื่อถือได้ และทำการทดสอบก่อนนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจริง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลของการศึกษาค้างนี้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งได้จากแหล่งข้อมูลจาก 2 รูปแบบ ได้แก่ “ข้อมูลปฐมภูมิ” ที่เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลโดยตรง ด้วยวิธีการจัดสนทนากลุ่มและเดินสำรวจ เพื่อสังเกต สอบถาม สัมภาษณ์ และจดบันทึก พร้อมกับการใช้เครื่องมือวิจัยค้างนี้ เพื่อการจัดเก็บข้อมูลให้ได้ตามวัตถุประสงค์ และ “ข้อมูลทุติยภูมิ” ที่เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ด้วยวิธีการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความ รายงานวิจัย เพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบแนวคิดการวิจัย และเป็นข้อมูลที่ใช้ในการเชื่อมโยงและอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเป้าหมาย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาค้างนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากการใช้เครื่องมือวิจัย แผนที่เดินดิน ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์แบบการจำแนกชนิดข้อมูล การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบเหตุการณ์ และการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร (Lincharearn, 2012)

ผลการวิจัย

ผลการพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยง

พบว่า ผลการดำเนินงานบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยมีเป้าหมายของการพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยง ด้วยการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทางการขับเคลื่อนกิจกรรมและกรอบของวิจัย

ค้างนี้ พร้อมทั้งเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน กับภาคีที่เกี่ยวข้องที่ประกอบด้วย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) หรือ พอช. มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมเจ้าท่า กรมป่าไม้ กรมโยธาธิการและผังเมือง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอพุนพิน อำเภอเมือง และจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยเรียกว่า “คณะทำงาน” ซึ่งรับความร่วมมือจากคณะทำงานเข้ามามีส่วนร่วมในการอภิปรายเรื่องปัญหาด้านที่อยู่อาศัยของชุมชน รวมทั้งปัจจัยที่สอดคล้องกับแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะ 20 ปี และแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนนโยบายและแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับจังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อมุ่งไปสู่การพัฒนาแผนแม่บทที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนของชุมชน

ผลการศึกษาและวิเคราะห์

เป็นขั้นตอนการศึกษาและวิเคราะห์ด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม การจดบันทึก การเดินสำรวจภาคสนาม การสังเกต การถ่ายภาพสภาพทั่วไปของชุมชน สภาพปัญหา และความต้องการในด้านที่อยู่อาศัยในทุกมิติของชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน ด้วยการใช้เครื่องมือวิจัย ค้างนี้ แผนที่เดินดิน ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน (หรือเส้นเวลา) และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และจัดระดับความสำคัญซึ่งแบ่งออกเป็นผลการศึกษา และผลการวิเคราะห์ค้างนี้

1. ผลการศึกษา

ระหว่างเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม 2562 คณะทำงานดำเนินการจัดประชุมและร่วมกันจัดทำแผนที่เดินดินของชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน เพื่อสร้างการเรียนรู้และความเข้าใจถึงบริบททางด้านกายภาพ-สิ่งแวดล้อมแบบองค์รวมของชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องซึ่งผลการศึกษาสามารถระบุตำแหน่งที่ตั้ง และข้อมูลต่าง ๆ ของชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน เช่น อาคารบ้านเรือนที่ต้องการซ่อมแซม สิ่งปลูกสร้าง และสถานที่

สำคัญของชุมชน โครงสร้างพื้นฐาน ถนน ทางเดิน รวมทั้งแม่น้ำ ลำคลอง ป่าชายเลน เป็นต้น

ระหว่างเดือนสิงหาคมถึงกันยายน 2562 คณะทำงานดำเนินการจัดประชุมและร่วมกันจัดทำปฏิทินชุมชนของชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจถึงบริบททางด้านสังคม-วัฒนธรรม และนโยบาย-เศรษฐกิจของชุมชนแบบองค์รวม ผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและภาคที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลการศึกษาสามารถสรุปเป็นตารางปฏิทินที่เกิดขึ้นตามฤดูกาลในรอบ 1 ปี ของแต่ละชุมชน โดยเทศกาลและประเพณีส่วนใหญ่ของทั้ง 4 ชุมชน จะมีความสอดคล้องและใกล้เคียงกัน ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงตุลาคมของทุกปี ได้แก่ เทศกาลปีใหม่ วันมาฆบูชา ประเพณีสงกรานต์ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา ประเพณีสารทเดือนสิบ วันออกพรรษา ประเพณีลากพระ (ชักพระ) ตามลำดับ สำหรับปัญหาภัยพิบัติจากอุทกภัยและวาตภัยของทั้ง 4 ชุมชน จะเกิดขึ้นในช่วงตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคมของทุกปี นอกจากนี้กิจกรรมการประกอบอาชีพหรือเหตุการณ์อื่น ๆ มีความคล้ายคลึงกัน เช่น การเลี้ยงปลากระพงในกระชังหรือบ่อดิน การทำประมงพื้นบ้าน และการแปรรูปอาหารทะเล เป็นต้น ที่ดำเนินการตลอดปี

ระหว่างเดือนตุลาคมถึงธันวาคม 2562 คณะทำงานดำเนินการจัดประชุมและร่วมกันจัดทำประวัติศาสตร์ชุมชน หรือเส้นแบ่งเวลาของชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ทางด้านสังคม-วัฒนธรรมแบบองค์รวม พร้อมทั้งสรุปความสัมพันธ์ภายในชุมชน และความถูกต้องของข้อมูลลงในเส้นแบ่งเวลาตามลำดับเหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน ผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและภาคที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลการศึกษาสามารถสรุป ดังนี้

“ชุมชนบ้านคลองราง” พบว่า พ.ศ. 2432 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เสด็จประพาสหัวเมืองแหลมมลายู ในระหว่างทางเสด็จ

ทอดพระเนตรบ้านเมืองจังหวัดสุราษฎร์ธานี ทรงเห็นว่าคลองที่จะเสด็จผ่านเป็นทางลัดที่ใกล้กว่า จึงทรงให้เสด็จไปตามคลองสายนี้ และบริเวณนี้จึงมีชื่อเรียกกันว่า “คลองลัด” ต่อมา พ.ศ. 2445-2500 เริ่มมีชาวบ้านเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ที่ยังเป็นป่ารก เมื่อชาวประมงหรือพ่อค้าแม่ค้าที่ล่องเรือเข้ามาจากอ่าวบ้านดอน ผ่านมาบริเวณนี้ในช่วงเช้ามืด มักจะเป็นช่วงเวลาที่มีแสงจากดวงอาทิตย์ขึ้นมาร่าง ๆ จึงทำให้ชาวบ้านเรียกบริเวณนี้ว่า “คลองราง” และเมื่อ พ.ศ. 2561 กรณีที่ราชการตรวจพบว่า ชุมชนบ้านคลองรางบุกรุกที่ป่าไม้ จึงได้มีการประชุมรวมกันของการประชุมคณะอนุกรรมการนโยบายที่ดินจังหวัดสุราษฎร์ธานี (คทช.จ.สฎ.) และผู้เกี่ยวข้อง ได้มีมติให้จัดที่ดินทำกินให้ชุมชนภายในเขตป่า ตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ พ.ศ. 2558 มีพื้นที่จำนวน 19 ไร่ 1 งาน 84 ตารางวา เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2561 ทั้งนี้ พ.ศ. 2562 ตามมติที่ประชุมคณะอนุกรรมการบ้านมั่นคงและการจัดการที่ดิน เห็นชอบโครงการและงบประมาณสนับสนุนโครงการบ้านมั่นคง ภายใต้โครงการสนับสนุนภาคีพัฒนา สนับสนุนกระบวนการเมืองภาคใต้ของ พอช.

“ชุมชนบ้านหาดทรายทอง” พบว่า พ.ศ. 2476 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) มีพระราชบัญญัติยกเลิกการปกครองระบบมณฑลมาเป็นจังหวัดสุราษฎร์ธานี และเปลี่ยนชื่อแม่น้ำหลวงเป็นแม่น้ำตาปี โดยหมู่บ้านคลองฉนากก็ได้ยกฐานะเป็นตำบลคลองฉนาก ต่อมา พ.ศ. 2480 มีนายวิจิตร อินทรคชสาร และนางลาภ อินทรคชสาร เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นครอบครัวแรก เดิมทีชาวบ้านเรียกที่นี่ว่า “บ้านหัวหาด” ซึ่งมีศาลแล่งที่ชาวบ้านเรียกว่า “หาดนรก” เพราะการเดินทางไม่สะดวก จึงทำให้เป็นแหล่งรวมอบายมุข การพนันทุกประเภท และหั่วขโมย ซึ่งใน พ.ศ. 2500 ประชาชนเริ่มอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นและเริ่มมีการขอบ้านเลขที่ชั่วคราว โดยมีเมื่อ นายปัญญา เกิดผล ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ได้แจ้งขอเปลี่ยนชื่อชุมชนไปยังส่วนกลางมาเป็นชื่อ “บ้านหาดทรายทอง” จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ พ.ศ. 2561 มีการประชุมรวมกันของ

คทช.จ.สภ. และผู้เกี่ยวข้อง ได้มีมติให้จัดที่ดินทำกินให้ชุมชนภายในเขตป่า ตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ พ.ศ. 2558 มีพื้นที่จำนวน 7 ไร่ 3 งาน 64 ตารางวา วันที่ 16 มีนาคม 2561 ต่อมา พ.ศ. 2562 ตามมติที่ประชุมคณะกรรมการบ้านมั่นคงและการจัดการที่ดิน เห็นชอบโครงการและงบประมาณสนับสนุนโครงการบ้านมั่นคง ภายใต้โครงการสนับสนุนภาคีพัฒนา สนับสนุนกระบวนการเมืองภาคีได้ของ พอช.

“ชุมชนบ้านในเกาะ” พบว่า พ.ศ. 2476 มีที่มาเช่นเดียวกับชุมชนบ้านหาดทรายทอง ต่อมา พ.ศ. 2480 นางอบ ทองบัว เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นคนแรก ด้วยมีลักษณะเป็นเกาะมีน้ำล้อมรอบ และมีภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ ทำให้ชาวบ้านเรียกว่า “บ้านในเกาะ” แต่บางคน เรียกว่า “บ้านเกาะกลางคลองบ้านดอน” อย่างไรก็ตามประมาณ พ.ศ. 2500 หน่วยงานราชการดำเนินการขุดลอกแม่น้ำตาปีเพื่อเพิ่มความลึกสำหรับการสัญจรทางเรือ และนำทรายที่ได้จากการขุดลอกเหล่านั้นมาทิ้งไว้บนเกาะนี้ ซึ่งเดิมทีเกาะแห่งนี้มีพื้นที่ประมาณ 40-50 ไร่ จนมีขนาดพื้นที่เพิ่มมากขึ้นประมาณ 120 ไร่ และส่งผลให้ประชาชนย้ายเข้าไปอยู่มากขึ้น ซึ่งปัจจุบันมีจำนวนประมาณ 50 ครัวเรือน ซึ่งชุมชนอยู่ระหว่างการอนุญาตขอใช้พื้นที่จากหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของพื้นที่ โดยประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน โดยในช่วง พ.ศ. 2562 ตามมติที่ประชุมคณะกรรมการบ้านมั่นคงและการจัดการที่ดิน เห็นชอบโครงการและงบประมาณสนับสนุนโครงการบ้านมั่นคงของ พอช.

“ชุมชนบ้านเกาะแรด” พบว่า พ.ศ. 2476 มีที่มาเช่นเดียวกับชุมชนบ้านหาดทรายทอง และชุมชนบ้านในเกาะ โดยประมาณ พ.ศ. 2500 ประชาชนเริ่มอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานบริเวณริมแม่น้ำตาปี เพื่อประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ซึ่งไม่ทราบแน่ชัดว่าผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานคนแรกคือใคร รวมทั้งที่มาของชื่อบ้านเกาะแรด ต่อมา พ.ศ. 2561 หน่วยงานราชการตรวจพบว่า ชุมชนบ้านเกาะแรดบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ ประมาณ 39 ครัวเรือน ทั้งนี้อยู่ระหว่างการอนุญาตขอใช้พื้นที่จากหน่วยงาน

ราชการที่เป็นเจ้าของพื้นที่ และ พ.ศ. 2562 ตามมติที่ประชุมคณะกรรมการบ้านมั่นคงและการจัดการที่ดิน เห็นชอบโครงการและงบประมาณสนับสนุนโครงการบ้านมั่นคง ภายใต้โครงการสนับสนุนภาคีพัฒนา สนับสนุนกระบวนการเมืองภาคีได้ของ พอช.

นอกจากนี้คณะทำงานดำเนินการจัดประชุมและเดินสำรวจพื้นที่ของชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม-กายภาพ ด้านสังคม-วัฒนธรรม และด้านนโยบาย-เศรษฐกิจแบบองค์รวมผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผลการศึกษามีสรุป ดังนี้

“ด้านสิ่งแวดล้อม-กายภาพ” พบว่า ชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน มีลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำตาปี ในด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่ 1) พื้นที่อยู่อาศัย มีลักษณะที่ตั้งบ้านเรือนรูปแบบเรือนเดียวทั้งแบบไม่ยกพื้น ซึ่งจะตั้งอยู่ในเฉพาะชุมชนบ้านคลองรางบางส่วน ส่วนชุมชนที่เหลือจะมีรูปแบบยกพื้นสูงประมาณ 1-3 เมตร 2) พื้นที่สาธารณะและการสัญจร ที่เป็นคลองสาธารณะ บริเวณชุมชนคลองรางมีขนาดกว้างประมาณ 30-70 เมตร ส่วนชุมชนบ้านหาดทรายทอง ชุมชนบ้านเกาะแรด และชุมชนบ้านในเกาะมีขนาดกว้างประมาณ 100-200 เมตร ซึ่งใช้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำสำหรับชาวประมงพื้นบ้าน หรือใช้สัญจรเพื่อเดินทางเข้าเมืองในเวลาน้ำท่วม และยังใช้เป็นพื้นที่เพาะเลี้ยงปลาในกระชัง หรือจับสัตว์น้ำในแม่น้ำและลำคลองดังกล่าว และ 3) พื้นที่อนุรักษ์พืชและสัตว์ทะเล เป็นพื้นที่ป่าชายเลนขนาดใหญ่บริเวณโดยรอบทั้ง 4 ชุมชน ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบจากหลายหน่วยงาน ได้แก่ กรมป่าไม้ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และกรมเจ้าท่า

“ด้านสังคม-วัฒนธรรม” พบว่า ชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตประมงพื้นบ้านดังนี้ 1) ภูมิปัญญาการทำการประมงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นทั้งองค์ความรู้และ

อาชีพที่ได้รับการถ่ายทอดและสืบทอดกันมายาวนาน ตั้งแต่บรรพบุรุษ เช่น อวนปลา อวนปูม้า ลอบปู ลอบหมึก ขุดหอย เรือรูงัก (เคย) ทำกะปิ เป็นต้น 2) ภูมิปัญญาการถนอมและแปรรูปอาหารทะเล เช่น ปลาเค็ม กุ้งแห้ง หมึกแห้ง กะปิ เป็นต้น และ 3) ภูมิปัญญาการทำอาหารและขนมพื้นบ้าน เช่น แกงส้ม เป็นต้น

“ด้านนโยบาย-เศรษฐกิจ” พบว่า ชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นหลัก ประมาณร้อยละ 75 เช่น จับสัตว์น้ำ เลี้ยงปลา ในกระชังหรือบ่อดิน ขุดหอย เป็นต้น อาชีพการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ ประมาณร้อยละ 15 เช่น ปลาเค็ม กุ้งแห้ง หมึกแห้ง กะปิ โดยเฉพาะอาชีพที่เกี่ยวข้องกับ

ปูม้า เป็นต้น นอกจากนี้ยังประกอบอาชีพการแปรรูปผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน ประมาณร้อยละ 5 เช่น การทำตับจาก (มุงหลังคา) การทำใบยาสูบ (ใบจาก) การทำขนมจาก (ใบจาก) และการทำขนมลูกชิด (ลูกจาก) เป็นต้น และอาชีพทั่วไป ประมาณร้อยละ 5 เช่น ร้านขายของชำ และรับจ้างทั่วไป เป็นต้น

ทั้งนี้จากการสำรวจและเก็บข้อมูลทั้งหมด คณะทำงานได้ดำเนินการสรุปเป็น “ข้อมูลปัญหาด้านที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิต” พบว่า ชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน มีปัจจัยและรูปแบบของปัญหาที่คล้ายคลึงกัน ตามตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ข้อมูลปัญหาด้านที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิต

ชุมชน	ข้อมูลปัญหาด้านที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิต
บ้านคลองราง	- ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยพบว่า เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ของชุมชน จึงได้มีการประชุมรวมกันของ คทช.จ.สภ. และผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งมีมติให้จัดที่ดินทำกินให้ชุมชนภายในเขตป่า ตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ พ.ศ. 2558 มีพื้นที่จำนวน 19 ไร่ 1 งาน 84 ตารางวา เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2561 สามารถจำแนกรูปแบบความต้องการของชาวบ้านออกเป็น 3 รูปแบบ จากจำนวนรวม 50 หลังคาเรือน ได้แก่ 1) สร้างใหม่ จำนวน 8 หลังคาเรือน 2) ซ่อมแซม จำนวน 22 หลังคาเรือน และ 3) ต่อเติม จำนวน 20 หลังคาเรือน - ปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคพบว่า ไม่มีถนนและทางเท้าที่ได้มาตรฐาน ไม่มีน้ำประปา ไม่มีการติดต่อสื่อสารขั้นพื้นฐาน ฯลฯ - ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมพบว่า มีขยะที่ลอยมาจากคลองรางเข้ามาที่ชุมชนและเป็นมลพิษสิ่งแวดล้อม และปัญหาน้ำท่วม ฯลฯ - ปัญหาด้านสังคมและสุขภาพพบว่า จากปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมและชุมชนตั้งอยู่ห่างไกลจากเขตเมือง จึงไม่ได้รับการดูแลด้านสุขภาพชุมชน เช่น ไม่มีห้องน้ำ ไม่มีระบบบำบัดของเสียจากครัวเรือน การได้รับบริการด้านสาธารณสุขพื้นฐาน รวมทั้งเริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ฯลฯ - ปัญหาด้านเศรษฐกิจพบว่า ขาดการส่งเสริมทักษะด้านอาชีพ องค์ความรู้ในการเพิ่มมูลค่าและรายได้จากอาชีพประมงพื้นบ้าน แปรรูปอาหารทะเล

ตารางที่ 1 ข้อมูลปัญหาด้านที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิต (ต่อ)

ชุมชน	ข้อมูลปัญหาด้านที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิต
บ้านหาดทรายทอง	- ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยพบว่า ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เสื่อมโทรม เนื่องจากเป็นชุมชนดั้งเดิมและขาดแคลนที่ดินเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัย อีกทั้งที่ตั้งของชุมชนได้บุกรุกพื้นที่ป่าไม้ จึงได้มีการประชุมรวมกันของคทช.จ.สภ. และผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งมีมติให้จัดที่ดินทำกินให้ชุมชนภายในเขตป่า ตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ พ.ศ. 2558 มีพื้นที่จำนวน 7 ไร่ 3 งาน 64 ตารางวา เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2561 สามารถจำแนกรูปแบบความต้องการของชาวบ้านออกเป็น 3 รูปแบบ จากจำนวนรวม 46 หลังคาเรือน ได้แก่ 1) สร้างใหม่ จำนวน 18 หลังคาเรือน 2) ซ่อมแซม จำนวน 13 หลังคาเรือน และ 3) ต่อเติม จำนวน 15 หลังคาเรือน - ปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค พบว่า ไม่มีสะพานแม่น้ำ ไม่มีถนน และทางเท้าเดินภายในพื้นที่ ระบบไฟฟ้าจะถูกตัดหลังเวลา 16.00 น. ของทุกวัน ไม่มีระบบน้ำประปา ไม่มีระบบการติดต่อสื่อสารขั้นพื้นฐาน ฯลฯ - ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมพบว่า มีขยะที่ลอยมาจากแม่น้ำลำคลองเข้ามาที่ชุมชนและเป็นมลพิษสิ่งแวดล้อม ประสบปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำ แต่ด้วยตั้งอยู่ติดเขตเมืองใหญ่จึงทำให้ที่ดินมีมูลค่าสูงทำให้มีการบุกรุกพื้นที่อนุรักษ์ ฯลฯ - ปัญหาด้านสังคมพบว่า ไม่ได้รับการดูแลและการเข้าถึงสุขภาวะชุมชน เช่น ไม่มีห้องน้ำ ไม่มีระบบบำบัดของเสียจากครัวเรือน และปัญหาด้านการศึกษา - ปัญหาด้านเศรษฐกิจพบว่า จากการเดินทางเข้าออกชุมชนด้วยความยากลำบาก ทำให้ต้นทุนในการขนส่งผลิตภัณฑ์ฯ สูงขึ้น รวมทั้งขาดการส่งเสริมทักษะหรือองค์ความรู้ในการเพิ่มมูลค่าและรายได้จากอาชีพประมงพื้นบ้านและการแปรรูปอาหารทะเล
บ้านในเกาะ	- ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยพบว่า ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เสื่อมโทรม เนื่องจากเป็นชุมชนดั้งเดิมและขาดแคลนที่ดินเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัย อีกทั้งที่ตั้งของชุมชนได้บุกรุกพื้นที่ป่าไม้ ประมาณ 120 ไร่ ซึ่งมีครัวเรือนประมาณ 50 ครัวเรือน ทั้งนี้อยู่ระหว่างการขออนุญาตพื้นที่จากหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของพื้นที่ - ปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคพบว่า ไม่มีสะพานแม่น้ำ ไม่มีถนน และทางเท้าเดินภายในเกาะไม่มีน้ำประปา แต่มีไฟฟ้า ฯลฯ - ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมพบว่า มีปัญหาขยะที่ลอยมาจากแม่น้ำลำคลองเข้ามาที่ชุมชนและเป็นมลพิษสิ่งแวดล้อม ปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำ ฯลฯ - ปัญหาด้านสังคมพบว่า ไม่ได้รับการดูแลและการเข้าถึงสุขภาวะชุมชน เช่น ไม่มีห้องน้ำ ไม่มีบำบัดของเสียจากครัวเรือน นอกจากนี้ยังพบปัญหาด้านการศึกษา เป็นต้น - ปัญหาด้านเศรษฐกิจพบว่า จากการเดินทางเข้าออกชุมชนด้วยความยากลำบาก ส่งผลให้ต้นทุนในการขนส่งผลิตภัณฑ์จากสัตว์น้ำ และอาหารพื้นถิ่นสูงขึ้นจากน้ำมันเชื้อเพลิง

ตารางที่ 1 ข้อมูลปัญหาด้านที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิต (ต่อ)

ชุมชน	ข้อมูลปัญหาด้านที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิต
บ้านเกาะแรด	- ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยพบว่า ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่เสื่อมโทรม เนื่องจากเป็นชุมชนดั้งเดิมและขาดแคลนที่ดินเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัย อีกทั้งที่ตั้งของชุมชนได้บุกรุกพื้นที่ป่าไม้ ประมาณ 39 ครัวเรือน ทั้งนี้ อยู่ระหว่างการขออนุญาตพื้นที่จากหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของพื้นที่ - ปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภคพบว่า ไม่มีสะพานแม่น้ำ ไม่มีถนน และทางเท้าเดินภายในเกาะไม่มีระบบน้ำประปา ส่วนระบบไฟฟ้าใช้แบบพ่วงต่อเข้ามาด้วยตนเอง ฯลฯ - ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมพบว่า มีปัญหาขยะที่ลอยมาจากแม่น้ำลำคลองเข้ามาที่ชุมชนและเป็นมลพิษสิ่งแวดล้อม ปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำ ฯลฯ - ปัญหาด้านสังคมพบว่า ไม่ได้รับการดูแลและการเข้าถึงสุขภาวะชุมชน เช่น ไม่มีห้องน้ำ ไม่มีบำบัดของเสียจากครัวเรือน ปัญหาการศึกษา เป็นต้น - ปัญหาด้านเศรษฐกิจพบว่า จากการเดินทางเข้าออกชุมชนด้วยความยากลำบาก ทำให้ต้นทุนในการขนส่งผลิตภัณฑ์ฯ สูงขึ้น รวมทั้งขาดการส่งเสริมทักษะหรือองค์ความรู้ในการเพิ่มมูลค่าและรายได้จากอาชีพประมงพื้นบ้านและการแปรรูปอาหารทะเล

2. ผลการวิเคราะห์

คณะทำงานสามารถพัฒนาศักยภาพกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน และสร้างการมีส่วนร่วมในการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาศักยภาพ ความต้องการในด้านที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิตในทุกมิติ อย่างไรก็ตามในกรณีชุมชนบ้านในเกาะและชุมชนบ้านเกาะแรดอยู่ระหว่างการขออนุญาตใช้พื้นที่จากหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของพื้นที่นั้น คณะทำงานจึงมีมติให้ดำเนินการศึกษาและรายงาน

ผลการศึกษาเบื้องต้นไปก่อน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 การวิเคราะห์ SWOT Analysis

ผลการวิเคราะห์ด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และปัจจัยคุกคามของชุมชนเป้าหมายทั้ง 4 ชุมชน เพื่อให้ได้ข้อสรุปและจัดระดับความสำคัญของข้อมูล และนำไปสู่การกำหนดเป็นวิสัยทัศน์ และยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของการวิจัยครั้งนี้ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ SWOT Analysis

การวิเคราะห์	ผลลัพธ์
จุดแข็ง	- ชุมชนเป้าหมายเป็นพื้นที่อนุรักษ์พืชและสัตว์ทะเล มีป่าชายเลนขนาดใหญ่บริเวณโดยรอบชุมชนเป็นแหล่งอาหาร และแหล่งประกอบอาชีพประมงที่สำคัญต่อประชาชนในพื้นที่และจังหวัดสุราษฎร์ธานี - ชุมชนเป้าหมายมีทุนทางสังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทุนทรัพยากรธรรมชาติ ที่สามารถพัฒนาต่อยอดและใช้ให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้เพิ่มมากขึ้น ได้แก่ - ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นทั้งองค์ความรู้และอาชีพที่ได้รับการถ่ายทอดและสืบทอดกันมายาวนานตั้งแต่บรรพบุรุษ เช่น อวนปลา อวนปูม้า ลอบปู ลอบหมึก ขุดหอย เรือรูงัก (เคย) ทำกะปิ - ภูมิปัญญาการถนอมและแปรรูปอาหารทะเล เช่น ปลาเค็ม กุ้งแห้ง หมึกแห้ง กะปิ เป็นต้น - ภูมิปัญญาการทำอาหารและขนมพื้นบ้าน เช่น แกงส้ม ขนมจาก (ดัดแปลง) - ชุมชนเป้าหมายมีความสามัคคีของประชาชน มีการรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วมของประชาชนกับผู้นำท้องถิ่นและผู้นำท้องที่ส่วนใหญ่ที่ดี - ชุมชนเป้าหมายมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนที่น่าสนใจ มีสภาพภูมิประเทศ ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่สวยงาม ซึ่งตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำตาปีและเชื่อมต่อไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ในอำเภอดอนสามารถต่อยอดและสร้างให้เกิดอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้
โอกาส	- มีรัฐธรรมนูญและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ส่งเสริมให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ชุมชนมีความเข้มแข็ง และให้ประชาชนในชุมชนสามารถบริหารจัดการชุมชนด้วยตนเอง - มียุทธศาสตร์การพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) และแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนนโยบายและแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับจังหวัดสุราษฎร์ธานี (พ.ศ. 2562) เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมและแนวทางการขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติจริง - มีมาตรการทางกฎหมายของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2561 ให้จัดที่ดินทำกินให้ชุมชนภายในเขตป่า ตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ พ.ศ. 2558 - มีการส่งเสริมจากภาควิชาการและภาคีที่เกี่ยวข้องในการสร้างกลไกเชิงพื้นที่ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในดำเนินงานวิจัย นวัตกรรม และองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัยในทุกมิติ และแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน - มีหน่วยงานภาครัฐและภาคีที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนแบบบูรณาการ เพื่อสร้างกลุ่มของชุมชน และส่งเสริมเครือข่ายเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมถักทอความสัมพันธ์ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ SWOT Analysis (ต่อ)

การวิเคราะห์	ผลลัพธ์
จุดอ่อน	1. ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีสภาพทรุดโทรม ขาดการซ่อมบำรุง (ทั้งแบบสร้างใหม่ ซ่อมแซม และต่อเติม) เนื่องจากเป็นชุมชนดั้งเดิมและขาดแคลนที่ดินเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัย 2. ทรัพยากรป่าชายเลนและแม่น้ำลำคลองถูกทำลาย เพื่อใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ซึ่งมีประชาชน “บางส่วน” ในชุมชนเป้าหมายที่ยังขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษา 3. สภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่ของชุมชนเป้าหมาย เป็นพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำหรือ เป็นที่ราบต่ำทำให้เกิดน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ในช่วงฤดูฝนหรือมีพายุและน้ำทะเลหนุนสูง 4. โครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค ไม่เพียงพอต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชนในชุมชนเป้าหมาย 5. ขาดการดูแลด้านสุขภาวะชุมชนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ไม่มีห้องน้ำ และการบำบัดของเสีย คริวเรือนที่ถูกสุขลักษณะ รวมทั้งการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เป็นต้น เนื่องจากสภาพภูมิประเทศและการเข้าถึงที่ยากลำบากของชุมชนเป้าหมาย 6. มีขยะที่ลอยมาจากแม่น้ำลำคลองและทะเลเข้ามาในบริเวณชุมชนเป้าหมาย ส่งผลให้เกิดเป็นมลพิษสิ่งแวดล้อมต่อประชาชน 7. ประชาชนในชุมชนเป้าหมายมีภาระหนี้สินจำนวนมาก และมีการบริโภคอุปโภคของที่ไม่จำเป็น สิ่งฟุ่มเฟือย ตามกระแสบริโภคนิยม ขาดการลดรายจ่ายในครัวเรือน รวมทั้งการพนัน 8. ประชาชนในชุมชนเป้าหมายยังขาดการส่งเสริม ต่อยอด และการลดต้นทุนด้านการประกอบอาชีพ การเพิ่มรายได้ เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ 9. ที่ตั้งของชุมชนเป้าหมายเป็นพื้นที่บุกรุกที่ป่าไม้ ถึงแม้ว่าจะได้รับให้จัดที่ดินทำกินให้ชุมชนภายในเขตป่า ตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ พ.ศ. 2558 จะส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงด้านที่อยู่อาศัยและคุณภาพชีวิตในระยะยาว
ปัจจัยคุกคาม	1. ภัยพิบัติทางธรรมชาติ มีแนวโน้มที่จะสร้างความเสียหายให้กับชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในชุมชนเป้าหมายเพิ่มมากขึ้น 2. การแอบบุกรุกทำลายป่าไม้ในพื้นที่อนุรักษ์ฯ ของประชาชนบางส่วน จะส่งผลกระทบต่อสิทธิในที่ดินของชุมชนเป้าหมายโดยรวม 3. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป้าหมาย ยังขาดการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมอย่างบูรณาการ และขาดความต่อเนื่อง 4. มลพิษสิ่งแวดล้อมจากชุมชนและเมืองรอบอ่าวบ้านดอน จะส่งผลกระทบต่อปริมาณและความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรสัตว์น้ำ 5. สินค้าและผลผลิตจากชุมชน มีราคาต่ำกว่าต้นทุนการผลิต เพราะการจำหน่ายต้องอาศัยผู้ประกอบการและตลาดภายนอกเป็นผู้กำหนดราคา 6. ที่ตั้งของชุมชนเป้าหมายอยู่ไม่ไกลจากเขตเมืองใหญ่มากนัก ในอนาคตอันใกล้จะส่งผลทำให้ที่ดินมีมูลค่าสูง อาจทำให้มีการบุกรุกพื้นที่อนุรักษ์เพิ่มขึ้น

2.2 การกำหนดวิสัยทัศน์

ผลจากการวิเคราะห์ SWOT Analysis ของชุมชนเป้าหมาย ที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์หรือแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) และแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับ

จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พ.ศ. 2562) ดังนั้นคณะทำงานจึงได้ร่วมกันสรุปและการกำหนดวิสัยทัศน์ คือ “คนดีได้และคนคลองฉนากมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน”

- 2.3 การกำหนดยุทธศาสตร์ จากวิสัยทัศน์ คณะทำงานร่วมกัน พัฒนาเป็นหลักการพื้นฐานยุทธศาสตร์ 5 ประการ คือ 1) การส่งเสริมเกิดกลไกการขับเคลื่อนด้านที่อยู่อาศัยในชุมชน 2) การส่งเสริมและยกระดับการบริหาร จัดการที่อยู่อาศัยของชุมชนด้วยตนเอง 3) การส่งเสริม การเข้าถึงแหล่งทุนและสินเชื่อเพื่อการอยู่อาศัย 4) การ พัฒนาและสนับสนุนให้มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม และ 5) การส่งเสริมและการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อคุณภาพ ชีวิตที่ดี ซึ่งมีรายละเอียดดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนตามยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์	มาตรการ	แผนงาน/โครงการ/กิจกรรม	หน่วยงานและภาคีที่เกี่ยวข้อง
1. การส่งเสริมเกิด กลไกการขับเคลื่อนด้านที่อยู่อาศัยในชุมชน	1) ส่งเสริมองค์ความรู้และแนวทางสร้าง กลไกการขับเคลื่อนด้านที่อยู่อาศัยในชุมชน	1) การส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มที่อยู่อาศัยหรือที่เกี่ยวข้อง 2) การพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยงเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง 3) การศึกษา สำรวจ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ 4) การจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน 5) การผลักดัน ติดตาม และตรวจสอบ	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้อง เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมเจ้าท่า กรมป่าไม้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอพุนพิน อำเภอเมือง และจังหวัดสุราษฎร์ธานี หรืออื่น ๆ
2. การส่งเสริมและยกระดับการบริหารจัดการที่อยู่อาศัยของชุมชนด้วยตนเอง	1) ส่งเสริมองค์ความรู้และแนวทางการบริหารจัดการที่อยู่อาศัยของชุมชนด้วยตนเอง	1) การอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการบริหารจัดการที่อยู่อาศัยของชุมชนด้วยตนเอง หรือที่เกี่ยวข้อง	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้อง เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
3. การส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งทุนและสินเชื่อเพื่อการอยู่อาศัย	1) ส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งทุนและสินเชื่อเพื่อการอยู่อาศัย	1) การอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการบริหารทุนและสินเชื่อเพื่อการอยู่อาศัย 2) การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ หรือที่เกี่ยวข้อง 3) การติดตามและตรวจสอบ	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
4. การพัฒนาและสนับสนุนให้มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม	1) สนับสนุนงบประมาณการพัฒนาที่อยู่อาศัย	1) การพัฒนาที่อยู่อาศัย (สร้างใหม่ซ่อมแซม ต่อเติม) 2) การติดตามและตรวจสอบ	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)
5. การส่งเสริมและการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี	1) สนับสนุนงบประมาณการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี	1) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสาธารณูปโภค เช่น ถนน ทางเท้า สะพาน ท่าเรือสาธารณะ ศาลา 2) การติดตาม และตรวจสอบ	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

3. ผลจัดทำผังและแผนแม่บทชุมชน และระยะเวลาในการดำเนินการ เพื่อให้สอดคล้องกับ
- จากผลการพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยง ผังแม่บทชุมชนและบรรลุตามวัตถุประสงค์ของ
- และการศึกษาและวิเคราะห์ในกิจกรรมก่อนหน้านี้ โครงการนี้ จึงได้กำหนดเป็นแผนแม่บทการพัฒนาที่
- คณะทำงานจึงนำผลดังกล่าวมาออกแบบวางแผนแม่บท อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านคลองรางและชุมชน
- ชุมชน และจัดทำบทสรุปในด้านหน้าที่ความรับผิดชอบ บ้านหาดทรายทองดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน

โครงการ/กิจกรรม	A	B	C
1. การส่งเสริมเกิดกลไกการขับเคลื่อนด้านที่อยู่อาศัยในชุมชน			
1) การส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มที่อยู่อาศัยหรือที่เกี่ยวข้อง	●	●	●
2) การพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยงเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง	●	●	●
3) การศึกษา สำรวจ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ออกแบบและจัดทำผังและแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน	●	●	●
2. การส่งเสริมและยกระดับการบริหารจัดการที่อยู่อาศัยของชุมชนด้วยตนเอง			
1) การอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการบริหารจัดการที่อยู่อาศัยโดยชุมชนเป็นฐาน			●
2) การพัฒนาความร่วมมือจากภาคีที่เกี่ยวข้องไปสู่การปฏิบัติจริง		●	●
3. การส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งทุนและสินเชื่อเพื่อการอยู่อาศัย			
1) การอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการบริหารทุนและสินเชื่อเพื่อการอยู่อาศัย			●
2) การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ หรือสินเชื่อเพื่อการอยู่อาศัย	●		●
3) การติดตาม และตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่ม	●		●
4. การพัฒนาและสนับสนุนให้มีที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม			
1) การพัฒนาที่อยู่อาศัย (สร้างใหม่ ซ่อมแซม และต่อเติม)	●		●
2) การติดตาม และตรวจสอบการพัฒนาที่อยู่อาศัย	●		●
5. การส่งเสริมและการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี			
1) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภค	●	●	●
2) การติดตาม และตรวจสอบการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภค	●	●	●

หมายเหตุ: A คือ ชุมชนสามารถดำเนินการและบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง มีระยะเวลาไม่เกิน 1 ปี

B คือ ชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นหรือท้องที่ร่วมดำเนินการ มีระยะเวลาระหว่าง 1-5 ปี

C คือ ชุมชน หน่วยงานท้องถิ่นหรือท้องที่ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมดำเนินการ มีระยะเวลามากกว่า 5 ปี

4. ผลการผลักดันติดตามและตรวจสอบ

พบว่า ชุมชนเป้าหมายที่ได้จัดทำผังและแผนแม่บทชุมชนทั้ง 2 ชุมชน เกิดการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และสินเชื่อเพื่อการอยู่อาศัย หรือที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ พอช. ยังได้สนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาที่อยู่อาศัย (สร้างใหม่ ซ่อมแซม และต่อเติม) และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภค โดยคณะกรรมการร่วมกันจัดกิจกรรมการติดตาม และตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ฯ ของชุมชนทั้งสอง

5. ผลการสรุปผลและถอดบทเรียน

คณะกรรมการดำเนินการจัดประชุมเพื่อสรุปผลและถอดบทเรียนการจัดทำแผนแม่บทซึ่งพบว่า การดำเนินงานวิจัยครั้งนี้บรรลุตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้งในด้านการพัฒนาศักยภาพกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนเป้าหมายและเชื่อมโยงภาคีที่เกี่ยวข้อง ด้านการศึกษาและวิเคราะห์ปัญหา ศักยภาพ ความต้องการด้านการออกแบบและจัดทำแผนแม่บท ด้านการผลักดันติดตาม และตรวจสอบตามแผนแม่บท จนสามารถนำมาสรุปและถอดบทเรียน ที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชนเป้าหมายและภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็น แนวทางการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนให้กับชุมชนอื่น ๆ และ พอช. ต่อไป

อภิปรายผล

การศึกษาครั้งนี้ได้ดำเนินการระหว่างวันที่ 3 พฤษภาคม 2562 ถึงวันที่ 2 พฤษภาคม 2563 ที่ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ การพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยง การศึกษาและวิเคราะห์ การจัดทำแผนแม่บท การผลักดันติดตามและตรวจสอบ การสรุปผลและถอดบทเรียน ซึ่งได้สร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่นำไปสู่การพัฒนากลไกเชิงพื้นที่ หรือ การพัฒนาศักยภาพของประชาชนในชุมชนเป้าหมาย ตลอดจนได้สร้างศักยภาพด้านงานวิจัยและนวัตกรรม เพื่อสร้างองค์ความรู้และแนวทางการแก้ไขปัญหา

และผลกระทบด้านที่อยู่อาศัยของชุมชนเป้าหมาย ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี นอกจากนี้คณะทำงานได้นำเอาแนวคิด “การวางผังเชิงปฏิบัติการโดยชุมชน” ของ Nophaket (2011) United Nations Human Settlements Programme (2007) และ Alameda County Public Health Department (2004) มาใช้ในการดำเนินกิจกรรมการจัดทำแผนแม่บท ภายใต้กระบวนการวางแผน 10 ขั้นตอน ดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่อย่างไรก็ตาม ในกิจกรรมการศึกษาและวิเคราะห์ พบข้อจำกัดที่ทำให้เกิดความล่าช้าในกรณีชุมชนบ้านในเกาะและชุมชนบ้านเกาะแรดที่อยู่ระหว่างการอนุญาตใช้พื้นที่จากหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของพื้นที่ ซึ่งคณะทำงานจึงมีมติให้ดำเนินการศึกษาและรายงานผลการศึกษาเบื้องต้นตามข้อมูลในเวลานั้นไปก่อน โดยภาพรวมของผลการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ทำให้ประชาชนในชุมชนเป้าหมายมีความเข้าใจถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้มีส่วนได้เสีย ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ และยังเชื่อมโยงกับลักษณะของผู้นำชุมชนที่ต้องมีคุณลักษณะความเป็นผู้นำ เพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนโครงการหรือกิจกรรมที่สำคัญต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Phongphanich et al. (2020)

การศึกษานี้ยังใช้แนวคิด “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” ซึ่งพบว่า ประชาชนในชุมชนเป้าหมาย มีความต้องการให้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วม รวมทั้งการเพิ่มบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและความสามัคคีของชาวบ้านให้มากขึ้น ผ่านการเชื่อมโยงกับผู้มีส่วนได้เสีย ในการขับเคลื่อนการศึกษาครั้งนี้ ภายใต้ระดับของการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 5 ระดับ คือ การให้ข้อมูลข่าวสาร การรับฟังความคิดเห็น การเกี่ยวข้อง ความร่วมมือ และการเสริมอำนาจแก่ประชาชนตามแนวคิดของ Nophaket (2011)

สำหรับแนวทางการจัดทำผังและแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนพบว่า มีความสอดคล้องกับแนวทางและปัจจัยที่สอดคล้องกับ

ยุทธศาสตร์และแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัย ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) และแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับจังหวัดสุราษฎร์ธานีของ Ministry of Social Development and Human Security (2017)

สรุปผล

จากการดำเนินกิจกรรมตลอดโครงการพบว่าได้รับความร่วมมือและความสนใจจากการมีส่วนร่วมได้สูญเสียในชุมชนเป้าหมาย และได้เชื่อมโยงภาคีที่เกี่ยวข้องมาร่วมแลกเปลี่ยน ศึกษา สำรวจ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ออกแบบ จัดทำผังและแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน และผลักดันสู่การปฏิบัติจริง ภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัยที่มุ่งพัฒนาที่อยู่อาศัยในทุกมิติทั้งในด้านกายภาพ-สิ่งแวดล้อม สังคม-วัฒนธรรม และนโยบาย-เศรษฐกิจตามบริบทชุมชนเป้าหมาย ซึ่งสามารถสรุปแนวทางการจัดทำผังและแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืน จำนวน 5 แผนงาน และ 12 โครงการ หรือกิจกรรมย่อย

นอกจากนี้การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์เป็นไปในรูปแบบ “เชิงนโยบาย” คือ การนำเอาผังและแผนแม่บทการพัฒนาที่อยู่อาศัยอย่างยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมไปประกอบการพิจารณาประมาณในการพัฒนาที่อยู่อาศัย (สร้างใหม่ ซ่อมแซม และต่อเติม) และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบสาธารณูปโภคจาก พอช. และหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่

การปฏิบัติจริงที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบันนี้ต่อไป สำหรับการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ใน “เชิงสาธารณะ” พบว่า มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนเป้าหมายที่ผ่านการพิจารณา เพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนและผลักดันการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการแบบมีส่วนร่วม อีกทั้งยังเป็นการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ใน “เชิงวิชาการ” ที่การศึกษาครั้งนี้ได้สร้างกรอบแนวคิดการวิจัยจากการบูรณาการแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและการวางแผนเชิงปฏิบัติการโดยชุมชนที่ส่งเสริมศักยภาพด้านงานวิจัย และนวัตกรรม เพื่อสร้างองค์ความรู้และการตระหนักถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาและผลกระทบด้านที่อยู่อาศัยของชุมชนเป้าหมาย

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยในอนาคตนั้นควรศึกษาถึงแนวทางการขับเคลื่อนความร่วมมือระหว่างชุมชนบ้านในเกาะและชุมชนบ้านเกาะแรดกับหน่วยงานราชการที่เป็นเจ้าของพื้นที่ เพื่อขอรับการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนภายในเขตป่า และนำผลที่ได้มาดำเนินงานตามรูปแบบหรือกระบวนการทำงานเช่นเดียวกับโครงการวิจัยครั้งนี้ นอกจากนี้งานวิจัยในอนาคตควรศึกษาและคำนึงถึงเรื่อง “การจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติ” และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่อง “ความเป็นเมือง” (Urbanization) ที่เป็นกระบวนการกลายชุมชนให้เป็นเมือง ซึ่งจะสร้างการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติของชุมชนเป้าหมายเหล่านี้เป็นอย่างมากต่อไป

References

- Alameda County Public Health Department. (2004). *A handbook for participatory community assessments: Experiences from Alameda County*. Alameda County Public Health Department.
- Department of Public Works and Town & Country Planning. (2009). *Manual for specific plan preparation*. The Office of National Buddhism Press.
- Khlong Chanak Subdistrict Administrative Organization. (2019). *Strategy and plan of Khlong Chanak Subdistrict Administrative Organization*. <https://www.klongchanak.go.th/strategy> [in Thai]

- Konisranukul, W. (2007). The substantive urban design considerations: Priorities for creating successful places. *Journal of Architectural/Planning Research and Studies*, 5(2), 91-107.
- Leeled Subdistrict Administrative Organization. (2019). *Local development plan of Lee Led Subdistrict administrative organization (2018-2022)*. <http://www.leeled.go.th/detail.php?id=847> [in Thai]
- Lincharearn, A. (2012). Qualitative data analysis techniques. *Journal of Educational Measurement Mahasarakham University*, 17(1), 17-29. [in Thai]
- Marshall, C., & Rossman, G. (2006). *Doing participatory action research* (4th ed.). Sage.
- Ministry of Social Development and Human Security. (2017). *20-Years housing development strategy (2017-2036)*. Ministry of Social Development and Human Security. [in Thai]
- Nophaket, N. (2011). *Development for a process of community-active planning: A case of Prik municipality's landscape master plan*. Thai Health Promotion Foundation. [in Thai]
- Phongphanich, N. (2019, March 26). Interviewed by P. Kerdphol [Tape recording]. Village Headman of Moo 4, Khlong Chanak Subdistrict, Muang District, Surat Thani Province.
- Phongphanich, N. (2019, March 2). Interviewed by P. Salee [Tape recording]. Village Headman of Moo 2, Leeled Subdistrict, Phunphin District, Surat Thani Province.
- Phongphanich, N., Srif, S., & Pongpichitchai, C. (2020). Guidelines for a rehabilitation of old community on a small island: A case study of Koh Rat, Donsak District, Surat Thani Province, Thailand. *University of the Thai Chamber of Commerce Journal Humanities and Social Sciences*, 40(4), 141-169. [in Thai]
- United Nations Human Settlements Programme. (2007). *People's process in post-disaster and post-conflict recovery and reconstruction: Community action planning*. Regional Office for Asia and the Pacific.

Name and Surname: Nara Phongphanich

Highest Education: Ph.D. (Urban-rural Planning and Landscape Architecture), National Pingtung University of Science and Technology, Taiwan

Affiliation: Surat Thani Rajabhat University

Field of Expertise: Sustainable Urban-rural Planning, Sustainable Community-based Tourism Development, Land-use Planning, Natural Resource and Environmental Management, Landscape Architecture Design, and Smart City Development